Branislav Bukurov

JUGOSZLÁVIA NÉPEINEK KÜLSŐ MIGRÁCIÓJA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Jugoszlávia népei, akárcsak más gazdaságilag gyengén fejlett vagy fejletlen ország lakossága, a nagymérvű kivándorlásról ismertek. A könnyebb és jobb élet utáni vágytól hajtva eljutottak a világ legtávolabbi országaiba is. Az Amerika felfedezése utáni dalmáciai, Crna Gora-i, horvát tengermelléki tömeges kivándorlás és az, hogy a földközi-tengeri kereskedelmi hajóutakat háttérbe szorították az atlanti-óceániak, meghatározta a későbbi nemzedékek útirányát. Rokonaikat, barátaikat, ismerőseiket követve maguk is a kedvezőbb életfeltételekre hívják fel az utánuk következő fiatalok figyelmét. A kivándorlási hullám a tengermellékről lassan átterjedt a belső területekre, azzal a különbséggel, hogy ezekről a vidékekről jóval kevesebben mentek a tengerentúli országokba. A hullámszerűen továbbterjedő kivándorlás a tizenkilencedik és huszadik században sem szűnt meg, hanem még erősödött is az egyes belső vidékeken. Különösen Vajdaságból vándoroltak ki tömegesen, Bánátból például alig három-négy év leforgása alatt több mint százezren mentek ki Amerikába.

Az első világháború után, az Osztrák—Magyar Monarchia utódállamaként létrejött nemzetállamokban, így a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban sem szűnt meg a kivándorlás. A gazdasági konjunktúra következtében az emigráció némileg lelassult, de a későbbi 1928 és 1932 közötti nagy gazdasági válság ismét meggyorsította.

Jugoszlávia népei egyaránt költöztek európai és tengerentúli országokba. Az európai országok vonzóak voltak közelségük és ismertségük folytán, a tengerentúliak pedig a kedvezőbb gazdasági viszonyok és az ott már korábban letelepedett rokonok és ismerősök nagyobb száma miatt.

A háború előtti jugoszláv statisztika nem tette közzé a lakosság külső migrációjára vonatkozó összes adatot. Ezért nem ismeretes számunkra az

1919 és 1926 között az európai országokba költözöttek száma, és az 1938-tól 1940-ig kivándoroltakról sincs adatunk, mert a háború megakadályozta az adatok nyilvánosságra hozását. A Jugoszláv Királyság kilenc statisztikai évkönyvében a következő adatokat dolgozták fel:

1. Kivándorlás az európai országokba 1927 és 1937 között.
2. Kivándorlás a tengerentúli országokba 1918 és 1937 között.
3. Visszavándorlás a tengerentúli országokból.
4. Visszavándorlás az európai országokból.

KIVÁNDORLÁS AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBA

Az 1927 és 1937 közötti időszakban, amelyről pontos statisztikai adataink vannak, összesen 132 678 személy hagyta el az országot, azaz évente átlagosan 12 062 lakos vándorolt ki. A kivándorlás 1928-ban, 1929-ben és 1930-ban érte el tetőpontját. Ez a három év a nagy világválság időszaka. Akkor azért költöztek ki legtöbben, mert Franciaországban, Németországban és Belgiumban még mindig nagyobb volt az elhelyezkedési lehetőség, mint itthon. Igen nagy mértékű volt a kivándorlás 1937-ben is, amikor a gazdasági pangás miatt nagyon sok munkás ment ki Franciaországba és Németországba.

1927-ben, 1932-ben és 1933-ban hagyták el az országot legkevesebben. Az első év közvetlenül megelőzte a válságot, a másik kettő pedig követte; ezekben az években Jugoszlávia gazdasági élete annyira helyreállt, hogy a lakosság már itthon is találhatott magának munkát.

A kivándorlás területenként. Az említett statisztikai évkönyvek alapján tudjuk, hogy hazánk mely területeiről vándoroltak ki legtöbben. Az 1927-es, 1928-as és 1929-es adatok Szerbiára, Vajdaságra, Crna Gorára, Horvátországra és Szlavóniára, Dalmáciára, Szlovéniára és Bosznia Hercegovinára vonatkoznak. Jugoszlávia 1930-as új közigazgatási felosztása a következő területi egységeket alakította ki: a Drávai, a Drinai, a Dunai, a Moravai, a Primorjei, a Szávai, a Vardari, a Vrbasi, a Zetai Bánságot és a belgrádi kerületet. A két felosztás területei közül Szlovénia azonos a Drávai, Horvátország és Szlavónia pedig a Szávai Bánsággal. A többi bánság vagy nagyobb (a Zetai, a Primorjei, a Dunai) vagy kisebb (a Vardari, a Moravai stb.) a megelőző földrajzi és történelmi alakulatnál. Még nagyobb nehézséget okoz, hogy a felsorolt területek egyike sem aznonos teljesen a mai szocialista köztársaságokkal, autonóm tartományokkal.

Az említett időszak első három évében legtöbben Horvátországból, amihez Szlavóniát és Dalmáciát is hozzávettük (38,4%) Szerbiából (23,3%) és Szlovéniából (22,8%) vándoroltak ki. A sorrend szerint

Bosznia-Hercegovina 11,0%-os részvételi aránnyal a negyedik, Vajdaság 2,9%-kal az ötödik, Crna Gora pedig 1,6%-kal a hatodik. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a kivándorlás a három év folyamán számszerűleg és területenként állandóan ingadozott. Szerbia esetében a számok csökkenést Horvátországnál (Szlavónia és Dalmácia adataival együtt) nagyfokú növekedést, Szlovéniánál és Vajdaságnál ingadozást, Bosznia-Hercegovinánál és Crna Goránál fokozatos növekedést mutattak.

A második hároméves időszak első évében, a válság tetőfokán hagyták el legtöbben az országot. Viszont 1931-ben és 1932-ben már jóval kevesebben, mert túljutottak a krízisen. A bánságok adatai is nagy ingadozást mutatnak, de nem gazdasági, hanem többnyire társadalmi, szociális és egyéb jelenségek miatt.

A befogadó országok. A jugoszláv kivándorlók számára vonzó volt minden európai ország. De határozottan elkülöníthető tizenöt ország, ahova a legtöbben mentek. A legnagyobb számban Franciaországba, Törökországba, Németországba, Belgiumba és Romániába vándoroltak ki.

Minden arra vall, hogy Franciaország munkaerőhiányban volt, és azért fogadhatta be munkásainkat, akik a körülmények kedvező alakulását kihasználva igen nagy számban mentek ki. Hozzájárult ehhez még a Franciaországgal kialakított baráti kapcsolat, amely még az első világháború idején kezdődött. A kivándorlás 1929-ben és 1930-ban érte el csúcspontját, amikor nálunk a legnagyobb volt a válság.

Az említett időszakban Törökország volt kivándorlóink számára a második legnagyobb befogadó ország. A többnyire macedóniai, Crna Gora-i és boszniai törökökből és mohamedánokból verbuválódott emigráció nem gazdasági, hanem politikai és nemzeti okokból választotta ezt az országot. Legtöbben 1934-ben és 1935-ben távoztak.

A sorrend szerint következő három ország — Németország, Belgium és Románia — körülbelül azonos számú jugoszlávot fogadott be. Belgiumba munkások, Németországba német nemzetiségűek és munkások, Romániába pedig többnyire román nemzetiségű politikai emigránsok mentek. Mivel Belgiumot a munkások választották, a kivándorlási hullám a gazdasági válság idején (1928-tól 1930-ig) volt a legerősebb: 1929-ben tetőzött. Németország esetében többnyire ugyanezek a mozzanatok játszottak szerepet. Azzal a különbséggel, hogy oda a válságot követően is emigráltak, bár kisebb számban, míg Belgiumba azokban az években csak nagyon kevesen mentek. Romániába egyenletes volt a kivándorlás, mert etnikai és politikai jellegű volt.

Csehszlovákiában, Ausztriában és Görögországban megközelítőleg azonos számú jugoszláv telepedett le. A Jugoszláviával egyidőben, az első világháború után létrejött szabad csehszlovák államba nagyrészt etnikai és politikai okokból vándoroltak ki, ezért az adatok viszonylagos

1. táblázat

A kivándorlók száma 1927-től 1937-ig

Honnan/Év	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	Összesen		%
Drávai Bánság	6865	3590	2920	2935	2111	2227	4032	6585	—	—	—	33,2	31265	23,56
Drinai Bánság	1	6	27	19	1	6	21	277	—	—	—	0,4	358	0,27
Dunai Bánság	413	66	103	139	94	108	1025	2976	—	—	—	5,2	4924	3,71
Moravai Bánság	56	71	67	65	99	75	133	778	—	—	—	1,4	1344	1,01
Primorjei Bánság	921	1033	1252	1406	446	523	484	2945	—	—	—	9,6	9010	6,79
Szávai Bánság	2855	1197	392	407	414	503	1570	4635	—	—	—	13,7	11973	9,02
Vardari Bánság	2886	2493	4750	5001	3420	2527	2347	4121	—	—	—	29,3	27545	20,76
Vrbasi Bánság	186	15	8	12	24	38	557	1830	—	—	—	2,8	2670	2,01
Zetai Bánság	87	153	601	916	890	344	197	618	—	—	—	4,0	3806	2,87
Belgrád	17	1	—	104	9	291	194	644	—	—	—	1,3	1260	0,95
Szerbia	—	—	—	—	—	—						100%	94158	
Vajdaság	—	—	—	—	—	—	—	—	1703	4294	2975		8972	6,76
Crna Gora	—	—	—	—	—	—	—	—	333	609	173		1115	0,84
Horvátország							—	—	—	452	171		623	0,47
Szlavóniával	—	—	—	—	—	—	—	—	6098	1746	1033		8877	6,69
Dalmácia	—	—	—	—	—	—	—	—	2723	1726	475		5924	4,47
Szlovénia	—	—	—	—	—	—	—	—	5075	2307	1403		8785	6,62
Bosznia-Hercegovina	—	—	—	—	—	—	—	—	2493	1404	330		4227	3,19
Összesen	14287	8625	10120	11004	7508	6642	10560	25409	19425	12538	6560		132678	100,00
%-ban	10,77	6,50	7,63	8,29	5,66	5,01	7,96	19,15	14,64	9,45	4,94		100,00	100,00

Irod.: Statistički godišnjak za 1929, I. füzet 122. old.
Statistički godišnjak za 1938—1939, IX. füzet.

2. táblázat

Kivándorlás az európai országokba 1927-től 1937-ig

Év	Összesen	Franciaország	Törökország	Németország	Románia	Belgium	Csehszlovákia	Ausztria	Görögország	Albánia	Bulgária	Hollandia	Luxemburg	Magyarország	Svájc	Olaszország	Egyéb országok
1937	14287	7607	1106	2562	630	177	671	273	153	340	357	4	4	20	16	17	350
1936	8625	4249	969	589	470	29	657	328	189	573	252	8	1	18	6	12	275
1935	10120	2374	3305	564	751	15	856	554	196	363	519	10	—	40	25	44	504
1934	11004	2629	4123	448	524	34	1103	418	285	653	463	8	—	54	10	37	215
1933	7508	2305	1931	6	662	52	416	104	313	880	560	153	—	49	3	33	41
1932	6642	1947	1433	507	975	31	498	360	320	289	179	40	6	114	15	37	71
1931	10560	4722	877	1482	991	49	499	606	604	210	125	51	10	178	24	97	35
1930	25409	13593	1911	2614	1312	1660	724	739	922	594	74	400	62	398	235	140	31
1929	19425	8064	618	1198	938	4349	524	1309	255	·	41	546	948	102	38	302	193
1928	12538	1728	1369	811	1383	731	980	1470	1470	·	366	534	467	353	30	219	717
1927	6560	437	1024	184	226	255	588	695	1085	·	698	262	358	155		190	398
Összesen	13268	49655	18666	10965	8682	7267	6366	5792	5792	3902	3634	2021	1856	1481	402	1128	2830
%-ban	100,00	37,43	14,07	8,26	6,54	6,05	5,48	4,80	4,37	2,94	2,74	1,52	1,40	1,12	0,30	0,85	2,13

Irod.: Statistika godišnjak za 1938—1939, Belgrád, 1939. 154. old.

egyenletességet mutatnak, akárcsak Ausztria esetében, ahova szintén etnikai, de azontúl gazdasági okokból is mentek. Az Ausztriába való kivándorlás 1932 és 1934 között minimális, valószínűleg a vele szomszédos Németországban végbement nagyarányú politikai változások következtében. Végül azt is érdemes megemlíteni, hogy Görögországba is jelentős számban települtek ki. Főleg macedóniai és dél-szerbiai görögök, cincárok.

Bulgáriába és Albániába ennél jóval kevesebben vándoroltak ki. Bulgáriába legtöbben 1927-ben és 1933-tól 1935-ig, Albániába 1930-ban, 1933-ban és 1934-ben. A kivándorlás mindkét országba többnyire nemzeti és politikai jellegű volt mint gazdasági.

Hollandiába és Luxemburgba csak 1930-ig mentek, utána egészen kevesen, Luxemburgba pedig egyáltalán nem. Ezekbe az országokba elsősorban munkások vándoroltak ki családtagjaikkal.

Magyarország politikai, Olaszország politikai és gazdasági emigrációnk töredéknyi részét fogadta be. Magyarországra ezért legtöbben 1931-ig, Olaszországba pedig 1932-ig távoztak. Legkevesebben Svájcba vándoroltak ki.

KIVÁNDORLÁS A TENGERENTÚLI ORSZÁGOKBA

1918 és 1937 között összesen 192 736 jugoszláv telepedett le a tengerentúli országokban, azaz évente átlagosan 9636 személy. Nagyon sokan az 1923 és 1930 közötti időszakban, legtöbben pedig 1927—28-ban hagyták el az országot. Ez a nagy migráció a nagy gazdasági válság következménye volt, amely a kifejezetten agrárjellegű régi Jugoszlávián is végigvonult. Az említett években az amerikaiak Európába irányuló búza- és kukoricaexportjukkal a gabonaárak nagymértékű csökkenését idézték elő, ami főleg az olyan agrárjellegű országokat érintette mint Jugoszlávia. Következményeként fokozódott a munkanélküliség és a kivándorlási láz.

A kivándorlók számának 1931 utáni gyors csökkenését valószínűleg az egyre nehezebb helyzetben levő európai országok korlátozó intézkedései, a felnőtt korú és a felnőttkor előtt álló férfi lakosság kötelező katonai szolgálatra való behívása, valamint a Jugoszlávia gazdasági fejlődésében 1931-től beállt változások, a munkanélküliek munkába állási lehetősége idézte elő. Az 1931 utáni csökkent mértékű kivándorlás egészen a második világháborúig tartott. Ebben az időszakban a kivándorlók száma 2000 és 5000 között mozgott, míg korábban ez jóval több volt (évi 11 000—30 000 fő).

A kivándorlás területenként. A korábban említett okok miatt csak

megközelítően tudjuk meghatározni, hogy hazánk mely területeiről vándoroltak ki legtöbben a tengerentúli országokba. A régi Jugoszláviának két különböző közigazgatási felosztása ismeretes, emellett az 1918-tól 1920-ig terjedő időszak adatai az ország egész területére vonatkoznak. A történelmi és földrajzi területi egységek átszervezése után 1931-től a bánságok kimutatásai állnak rendelkezésünkre.

A történelmi és földrajzi területi egységek és az új közigazgatási felosztás időszakának első három évéből származó adatok az egész ország területére vonatkoznak. Három év alatt összesen 6279 személy vándorolt ki. A statisztika 1921 után tartományonként és országosan összegezve közli az adatokat. Ebben a kilencéves időszakban összesen 154 205-en hagyták el az országot. Legtöbben Horvátországból, Szlavóniából és Dalmáciából, majd Vajdaságból és Szlovéniából, legkevesebben Szerbiából, Bosznia-Hercegovinából és Crna Gorából mentek ki. A bánságok időszakában összesen 38 530 kivándorlót jegyeztek fel, nagyrészük a Szávai, a Dunai, és a Primorjei Bánságból távozott. Valamivel kevesebben hagyták el a Drávai, a Vardari és a Zetai, legkevesebben pedig a Drinai, Vrbasi és Moravai Bánságot, valamint Belgrádot.

A befogadó országok. Hazánk kivándorlói többnyire az Egyesült Államokat, Argentínát és Kanadát választották a tengerentúli országok közül. Az Egyesült Államokban 71 347-en, Argentínában 44 246-an, Kanadában pedig 32 670-en telepedtek meg. Tehát tengerentúli kivándorlóink háromnegyed részét ezek az országok fogadták be. A fennmaradó 44 475 fő Brazíliát, Ausztráliát és Uruguayt választotta új hazájának, de közülük sokan jutottak el Chilébe, Új-Zélandba, Dél-Afrikába, Bolíviába és a többi latin-amerikai országba, a világ legkülönbözőbb részébe. Mellékelt táblázatunk a tengerentúli országokba való kivándorlás évenkénti és országonkénti alakulását mutatja.

A tengerentúli országokba való kivándorlást a gazdasági válság serkentette. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a világ három legígéretesebb országába, az Egyesült Államokba, Argentínába és Kanadába igyekeztek legtöbben. Az Egyesült Államokban 1926 és 1930, Argentínában 1927 és 1930, Kanadában 1926 és 1930 között telepedtek le legnagyobb számban jugoszlávok.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a világháború utáni években ugyancsak nagymérvű volt a kivándorlás. A béke első éveiben megindúló nemzetközi vérkeringés ismét lehetővé tette, hogy szabadon utazzanak az emberek. A tömeges kivándorlást az USA dinamikus gazdasági fejlődése mellett az is serkentette, hogy az újonnan létrejött Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban sokan nem találták helyüket. Ezek a migrációk nemcsak gazdasági, hanem politikai jellegűek is voltak, hisz nagyon

3. táblázat

A tengerentúli országokba kivándorlók száma 1918-tól 1937-ig

Honnan Év	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1922	1921	1918—20	Összesen	%
Drávai Bánság	557	434	408	420	307	339	703	1671	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4839	12,56
Drinai Bánság	28	27	27	40	24	21	85	221	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	473	1,23
Dunai Bánság	933	697	636	562	399	400	754	3118	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8099	21,02
Moravai Bánság	19	6	6	11	14	3	10	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110	0,29
Primorjei Bánság	1251	896	720	522	339	463	694	1824	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6709	17,41
Szávai Bánság	1513	1152	1076	968	829	819	1648	4007	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12112	31,44
Vardári Bánság	520	266	218	170	122	155	489	879	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2819	7,32
Vrbasi Bánság	45	16	30	22	10	22	31	188	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	364	0,95
Zetai Bánság	303	252	158	101	115	139	252	798	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2118	5,50
Belgrád	109	114	63	91	62	93	142	213	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	887	2,30
																			38530	100,00
Szerbia	—	—	—	—	—	—	—	—	1009	1144	1305	1395	1084	1231	737	518	207	—	8630	5,83
Vajdaság	—	—	—	—	—	—	—	—	4981	4233	4384	3666	3458	8456	4378	1118	2270	—	36944	24,98
Crna Gora	—	—	—	—	—	—	—	—	174	288	334	248	111	169	229	65	156	—	1774	1,20
Horvátország Szlavóniával	—	—	—	—	—	—	—	—	6351	8600	8596	6682	7753	4911	3168	3033	6547	—	55641	37,61
Dalmácia	—	—	—	—	—	—	—	—	3120	3509	3652	3134	3181	3219	1376	750	817	—	22758	15,38
Szlovénia	—	—	—	—	—	—	—	—	1976	3162	2727	2131	1579	1197	1312	440	2489	—	17013	11,50
Bosznia-Hercegovina	—	—	—	—	—	—	—	—	578	853	978	974	477	392	273	162	479	—	5166	3,49
																			147926	100,00
Összesen	5378	3860	3342	2907	2221	2454	4803	13560	18198	21789	21976	18230	17643	19575	11473	6086	12965	6279	192736	
%-ban	2,79	2,00	1,73	1,51	1,15	1,27	2,50	7,04	9,44	11,31	11,40	9,46	9,15	10,16	5,95	3,16	6,73	3,26	100,00	

Irod.: Statistički godišnjak za 1929, Belgrád, I. könyv, 122. old.
Statistički godišnjak za 1937—38, Belgrád, IX. könyv, 154. old.

4. táblázat

A tengerentúlra kivándorlók országonkénti száma 1918-tól 1937-ig

Év	Argentína	USA	Kanada	Uruguay	Brazília	Chile	Ausztrália	Peru	Új-Zéland	Dél-Afrika	Bolívia	A többi latin-amerikai ország	A világ többi országa	Összesen
1937	897	2432	919	56	36	59	511	7	158	66	226	16	181	5378
1936	836	1568	653	32	21	81	352	6	105	102	12	6	86	3860
1935	609	1337	566	26	35	86	235	1	47	64	11	8	320	3345
1934	442	1328	543	57	59	48	152	6	40	44	13	14	161	2907
1933	281	1106	537	27	38	37	144	2	16	21	10	2	—	2221
1932	249	1403	491	44	10	97	83	3	38	7	18	11	—	2454
1931	883	2499	604	495	39	99	87	5	49	26	7	15	—	4808
1930	4759	4215	2745	934	294	184	193	37	89	51	12	40	7	13560
1929	6688	4792	4030	1168	636	279	205	154	78	57	20	72	10	18189
1928	7484	4796	5921	1892	499	375	436	36	88	93	76	75	18	21789
1927	7127	4759	4656	905	2527	425	1138	184	130	62	7	56	—	21976
1926	3327	4756	4998	526	2756	243	1109	—	359	16	—	140	—	18230
1925	2337	3891	2487	221	7771	364	314	—	62	8	—	181	7	17643
1924	3941	3638	1976	176	7461	182	1736	—	110	1	—	335	19	19575
1923	2824	6130	717	—	1535	46	135	—	4	7	—	72	3	11473
1922	290	5436	179	—	63	7	44	—	12	20	—	35	—	6086
1921	304	12461	87	—	—	78	10	—	2	15	—	8	—	12965
1918—1920	968	4800	561											6279
Összesen	44246	71347	32670	6559	23780	2620	6834	441	1387	660	226	1086	812	192738
%	23,0	37,0	17,0	3,4	12,4	1,4	3,6	0,2	0,7	0,3	0,1	0,5	0,4	100,00

sok német és magyar nemzetiségű költözött ki éppen az amerikai országokba.

A kivándorlás ütemét meghatározta az is, hogy az USA országonként hány fő bevándorlását engedélyezte évente. Jugoszláviából 1924-ben és 1925-ben 4—4 ezer kivándorlót fogadtak. 1926 és 1930 között évi ötezret engedélyeztek. A kivándorlók száma azonban kevesebb volt a lehetségesnél, mert egyesek nem tettek eleget a bevándorlási követelményeknek és visszautasították őket. Sokan — mivel nem mehettek az USA-ba — egy hazánkhoz hasonló földrajzi fekvésű amerikai országot választottak letelepedésre (Argentínát, Kanadát stb.).

Érdemes megemlíteni, hogy kivándorlóinkra rendkívül nagy vonzást gyakorolt Brazília is. Gazdasági okok miatt keresték fel Uruguayt, Chilét és a többi országot. Általánosítva azt mondhatjuk, hogy a tengerentúlra való kivándorlás gazdasági, az európai országokba irányuló pedig politikai, szociális és egyéb indíttatású volt.

*

Most részletesebben kitérünk a tengerentúlra vándoroltak adatainak ismertetésére, amelyek ugyan nem teljesek, mert a háború előtti jugoszláv statisztika elég rendszertelen volt, de még így is elég hű képet kapunk arról a valóságról, amelyről egyébként csak sejtéseink lennének. Ezek az adatok a kivándorlók nem és életkor szerinti megoszlására, foglalkozására, nemzetiségi hovatartozására, tulajdonviszonyaira, szociális helyzetére és családi körülményeire vonatkoznak.

Általánosan jellemző, hogy jóval több férfi vándorolt ki mint nő. Ugyanez vonatkozik a két háború közti időszakra. A külföldre távozók kétharmada (113 334 fő) férfi, egyharmada (55 064 fő) pedig nő volt. Az arány nem volt ilyen a kivándorlók minden korcsoportjában. Erre a későbbiekben még visszatérünk.

A férfiak kétharmados részvételi aránya meggyőzően bizonyítja, hogy mozgékonyabbak, könnyebben feltalálják magukat külföldön, hamarabb munkaviszonyba lépnek és végső soron a család, a szociális helyzet és a politikai viszonyok is jobban késztetik őket kivándorlásra. Egy tízéves időszakra (1928—1937) vonatkozó kimutatás szerint az 51 393 kivándorló férfi közül 40 100 nőtlen volt.

Sokkal kevesebb nő vállalta a kivándorlást a tengerentúli országokba, mert kényszerűségből a tűzhely, az idősebb családtagok és a gyermekek

mellett kellett maradniuk. Ezenkívül nehezebben is találják fel magukat, mert beilleszkedésük számos nehézségbe ütközik és nemkívánatos jelenségekkel jár. Ennek ellenére a kivándorolt nők egyharmada nem családtagként, hanem egyedülállóként hagyta el az országot. Az említett tízéves időszakban 11 600 egyedülálló és 15 500 férjezett nő távozott.

Figyelemreméltó a kivándorlók életkor szerinti összetétele. Mindenütt a legmunkaképesebb korosztályokhoz tartoznak. A legnagyobb munkabírásúak a 18 és 30 év közöttiek, akik a kivándorlók 39,5 százalékát alkották. Őket követik munkaképesség szempontjából a 31 és 50 év közöttiek, a kivándorlók 33,7 százaléka. Tehát a középkorúaknak ebből a két csoportjából került ki a tengerentúli országokba kivándorlók 73,2 százaléka, azaz majdnem háromnegyede. A 18 éven aluliak részvételi aránya csak 22,7 százalék, az ötvenen felülieké pedig csak 4,2 százalék.

Adataink azt bizonyítják, hogy a tengerentúlra kivándorlók többsége a legmunkaképesebb korosztályokhoz tartozott, kevés volt közöttük a munkára alkalmatlan fiatalkorú és az eltartásra szoruló idős személy.

Ugyanezt igazolják a nemek szerinti kimutatások. Az ötvenévesnél idősebbek csoportjában aránytalanul több volt a férfi mint a nő. A tizennyolc éven aluliak csoportjában szintén a nők voltak többségben. Ehhez még hozzá kell fűznünk, hogy azért volt a 18 éven aluli nők száma nagyobb, mert sokan közülük a rokonsággal együtt ment külföldre. A kivándorlók másik két csoportjának — a 18—30 és a 31—50 év közöttieknek — döntő többsége, 77 százaléka férfi volt.

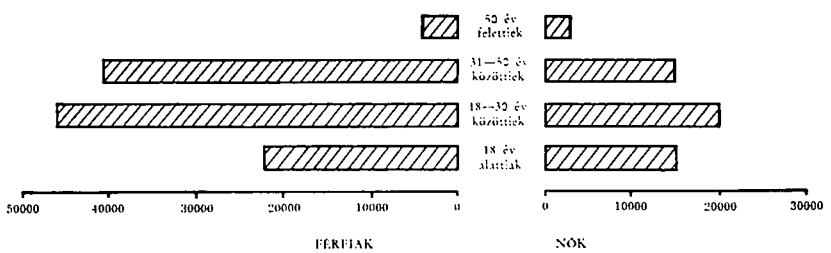

1. Melléklet — Az 1923—37 között kivándoroltak nem és életkor szerinti összetétele

Általában véve a kivándorlók túlnyomó részét a munkaképes lakosság adta. Az 1923 és 1937 között kivándoroltak 82,2 százaléka munkaképes volt, 17,8 százaléka pedig eltartásra szorult. Tehát az eltartók több mint négyötöde vitte magával családtagként vagy más eltartásra szoruló személyként a fennmaradt részt, az egész egyötödét. Figyelmet érdemlő adat, hogy a munkaképesek több mint kétharmada férfi és csak alig egyharmada nő. Ezek szerint, mint már hangsúlyoztuk, a nők többsége nem eltartásra szoruló családtagként, hanem munkavállalási szándékkal ment külföldre.

A munkaképes kivándorlókat foglalkozás szerint négy csoportba sorolták: földművesek, szakképesítés nélküliek, szakképzettek és szabadfoglalkozásúak.

A földművesek csoportja volt a legnépesebb. A kivándorlók 67 százalékát képezte ez a réteg, amelyet a legsúlyosabban érintett a gazdasági válság és a kapitalista berendezésű, de agrárjellegű országok társadalmának és gazdaságának rendezetlen viszonya. De a tengerentúlra költöző földművesek között akadtak vagyonosabbak is. Vagyonukat vagy megtartották, vagy pedig túladtak rajta, hogy új hazájukban még nagyobb birtokot vásárolhassanak. Tehát a haszonszerzés motívuma is szerepet játszott a kivándorlásban.

A földművesek kivándorlása 1923-ban vette kezdetét és tartott egészen 1932-ig, amikor évi 500—600-ra csökkent a számuk. 1927—28-ban olyan erőteljes volt a kivándorlás, hogy az első évben 15 000, a másodikban majdnem 14 500 mezőgazdasági munkás távozott. Véleményünk szerint a földművesek tömeges kivándorlásának a jugoszláv gazdasági expanzió és az állam korlátozó intézkedései vetettek véget.

Számarányukat tekintve második helyen a szakképesítés nélküli munkások következtek mindössze 16,5 százalékkal. Ez a csoport teljesen vagyontalan volt, a munkaerején kívül nem rendelkezett semmivel. Mielőtt felkerekedtek volna, nagybirtokokon, esetleg valamilyen üzemrészlegben, vagy másutt dolgoztak. Az 1928-ban kezdődött gazdasági válság őket érintette a legjobban. A szakképesítés nélküliek 1923 és 1930 között vándoroltak ki legnagyobb mértékben. Kivándorlásuk bizonyára még nagyobb mérvű volt a háború utáni első években, amikor például 1921-ben a 13 000 kivándorló közül 6100-an szakképzetlenek voltak. Végül arra is ki kell térnünk, hogy az említett időszakban nagyon sok, a férfiaktól is több nő hagyta el az országot.

A munkaképes kivándorlók nagyság szerint harmadik csoportjába a szakképzett munkások tartoztak. Valamivel több mint 12 százalékot tettek ki, négyötödük férfi, egyötödük pedig nő volt: A szakképzettek ugyanazokban az években vándoroltak ki mint a többiek, de számuk

1931-től évi 500—600-ra csökkent, ami még mindig aránytalanul nagy a többi csoporthoz képest.

Végül a kivándorlás szempontjából az utolsó helyre kerültek 4,3 százalékos részvételi arányukkal a szabadfoglalkozásúak. 1932-ig évente átlagosan 400 és 800 között, utána pedig 200 és 300 között ingadozott a számuk.

A háború előtti statisztika csak részben mutatta ki, hogy a kivándorlók milyen nemzetiségűek voltak. Adatai csak az 1921 és 1933 közötti időszakra vonatkoznak. Hozzávetőlegesen a tengerentúlra vándoroltak 67 százaléka délszláv, körülbelül 20 százaléka német és több mint 10 százaléka magyar volt. Az egyéb szláv nemzetiségűek 1,2 százalékkal, a románok 1 százalékkal, a többi népcsoport 0,5 százalékkal volt képviselve.

A kivándorlás közvetlenül a háború utáni években (1918—1921) volt a legnagyobb, 1922—23-ban csökkenő irányzatot mutatott, majd később ismét emelkedett. A németek és a magyarok nagyarányú kivándorlása az Osztrák—Magyar Monarchia (amelyben a magyarok az államhatalmat testesítették meg) összeomlásának a következménye volt. Sokan nem voltak megelégedve az újonnan kialakult helyzettel, és kivándoroltak az USA-ba. Magyarországra elég kevesen mentek, mert az ország a nehéz háború utáni éveket élte.

A németek nem voltak az államhatalom hordozói, de őket sem kedvelték különösebben. Ugyanakkor elnyomásra sem panaszkodhattak, mégis jobbnak tartották, ha kiköltöztek az Egyesült Államokba. Az emigránsoknak ezt az áramlatát elsősorban a gazdaságilag rossz helyzetben levő és a gazdagabb német családok képezték, akik úgy vélték, hogy Amerikában jobb életre lelnek.

Végül azt is meg kell említenünk, hogy nagyon sok külföldi útlevéllel rendelkező személy távozott országunkból. Ezek a különböző módon és okok folytán hazánkba került személyek idővel kivándoroltak a tengerentúli országokba.

Érdekességként megemlíthetjük, hogy a kivándorlók körülbelül 84 százaléka először, 15 százaléka másodszor, 1,2 százaléka harmadszor, 0,2 százaléka negyedszer, de voltak olyanok is, akik ötödször hatodszor stb. mentek ki. Ez a tény is amellett szól, hogy a jugoszlávok igen könnyen engednek a nagyvilág csábításának.

Már több alkalommal hangsúlyoztuk, hogy a tengerentúli országokba való kivándorlás pusztán gazdasági jellegű volt. Ezt most az 1921 és 1937 közötti statisztikai adatokkal is bizonyíthatjuk, amelyekből kitűnik, hogy 92 százalék vándorolt ki gazdasági, és csak 8 százalék egyéb okokból. Gazdaságon kívüli okok miatt nagyon sokan kerekedtek fel 1921-ben, 1935-ben, 1936-ban és 1937-ben. A politikai okok elsősorban

a háború utáni években, de később is szerepet játszottak. Gyakran szociális, családi és egyéb tényezők késztették az embereket, hogy kivándoroljanak a számukra békét és biztonságot jelentő Egyesült Államokba.

A kivándorlók többsége (53 százaléka) nem rendelkezett itthon semmilyen ingatlannal. Csak töredéknyi részük (mindössze 4 százalékuk) értékesítette vagyonát, hogy elutazhasson az ígéret földjére. 43 százalékot tett ki azoknak a száma, akik vagyonuk haszonélvezeti jogát hozzátartozóikra hagyták.

Ezeket az adatokat a korábbiakkal összehasonlítva beigazolódik az a korábban már hangsúlyozott tény, hogy sokan nem azért vándoroltak ki a tengerentúli országokba, mert itthon nem volt megélhetési lehetőségük, hanem mert magasabb életszínvonalt szerettek volna elérni és vagyonuk gyarapítását tűzték ki célul. Mert ha tényszerűen kimutatjuk, hogy 54 600-an ingatlant hagytak maguk után, 172 100-an pedig gazdasági okokból mentek ki, akkor valóban szembetűnővé válik: a kivándorlók nem egészen felét a meggazdagodási vágy és a legkülönbözőbb számítgatások sarkallták.

Hogy a kivándorlók nem tartoztak a legszegényebb rétegekhez, az a tény is bizonyítja, hogy volt miből fedezniük a hosszú út költségeit. Az esetek 66 százalékában maguk a kivándorlók, 25 százalékában a már kint élő rokonok és ismerősök fizették részletben, két százaléka pedig készpénzben. Hét százalékuknak az útiköltségét viszont a befogadó állam fedezte.

A kivándorlók több mint kétharmada rokonság útján került a tengerentúlra. Tőlük kapták az értesüléseket, a meghívásokat, az ígéreteket. A bevándorlóknak elsőként a rokonság nyújtott segítséget. A tengerentúlra vándorlók több mint kétharmadának volt valakije az illető országban.

Végül azt is meg kell itt említenünk, hogy a rokonság munkát is szerzett a számukra, mert az összes kivándorló 91 százaléka biztos keresettel rendelkezett és csak 9 százaléka maradt munka nélkül.

A kivándorlók családi viszonyairól csak az 1928—1937 közötti tízéves időszakból vannak adataink. Ezek szerint a kivándorlók kétharmada férfi, egyharmada pedig nő volt. Egyharmad részt tettek ki a családosan kivándorlók, akik magukkal vitték családtagjaikat. A családtagok 42 százaléka férfi, 58 százaléka nő volt.

A kivándorló családok általában kislétszámúak voltak: férj, feleség és néhány gyerek. A statisztika szerint átlagosan minden családnak 2,64 tagja volt, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy körülbelül minden második házaspárnak volt egy gyereke.

Az útnak tehát többé-kevésbé nőtlenek és hajadonok vágtak neki. Az egyedülállóak könnyebben feltalálták magukat az új környezetben, ha-

marább munkába álltak, mozgékonyabbak voltak és sokkal kevesebbet költöttek létfenntartásra. Ezenkívül a lakásgondjukat, étkezésüket, utazásukat is könnyebben megoldották egyedül, mint a családosok. Számuk ezért kétszerese volt az utóbbiaknak. Az egyedülállóak többsége férfi volt, ami teljesen érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy sokkal könnyebben feltalálják magukat ismeretlen környezetben mint a nők.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az összeírások alapján — amelyek sohasem voltak egy meghatározott szempont szerint rendszerezve, és sohasem vonatkoztak ugyanarra a területi egységre — rendkívül nehéz meghatározni, hogy az egyes közigazgatási egységek lakossága milyen mértékben vett részt a kivándorlásban. Könnyű volt beszerezni az egész országra vonatkozó adatokat, de a történelmi és földrajzi területi egységek és az azokat felváltó bánságok kimutatásaihoz nem tudtunk hozzájutni. A legnagyobb gondot annak meghatározása okozta, hogy hányan vándoroltak ki Bosznia-Hercegovinából, Horvátországból, Szlovéniából stb. Hogy eleget tehessünk ennek a követelménynek, hozzávetőleges számítások alapján következtettünk, mert ki akartuk küszöbölni mindazokat a hibákat, amelyek az ilyen összegezéseknél jelentkeznek.

Nézzük meg először, hogy mennyien is költöztek ki az európai és a tengerentúli országokba hazánk történelmi és földrajzi tájegységeiről, később a bánságokból, majd pedig mindezt számítsuk át valamiképp a mai szocialista köztársaságok és autonóm tartományok területére.

Kivándorlás az európai országokba 1927-től 1937-ig

A történelmi és földrajzi tájegységekről 1927 és 1929 között	38 523
A bánságokból 1930 és 1937 között	94 155
Összesen kivándorolt	132 678

Kivándorlás a tengerentúli országokba 1919-től 1937-ig

A történelmi és földrajzi tájegységekről 1919 és 1929 között	154 205
A bánságokból 1930 és 1937 között	38 533
Összesen kivándorolt	192 738

Jugoszláviából tehát összesen 325 416-an vándoroltak ki

Ha most ezeket a háború előtti közigazgatási egységeket a lábjegyzetben[1] leírt módon rávetítjük a jelenlegiekre, akkor szocialista köztár-

saságaink és autonóm tartományaink lakosságának két háború közötti kivándorlásáról az alábbi képet kapjuk.

	Az urópai országokba		A tengerentúlra	
Horvátországból	31 290	24%	96 738	50,2%
Szerbiából	23 540	18%	12 000	6,2%
Vajdaságból	4 410	3%	43 000	22,3%
Szlovéniából	40 070	30%	23 000	11,9%
Bosznia-Hercegovinából	12 550	9%	10 000	5,2%
Macedóniából	18 280	14%	5 000	2,6%
Crna Gorából	2 538	2%	3 000	1,6%
Összesen	132 678	100%	192 738	100,0%

Számításaink szerint az európai és a tengerentúli országokba kivándorló 325 416 fő területenként a következőképpen oszlik meg:

Horvátország	128 028	azaz	39,34%
Szerbia	35 540	azaz	10,92%
Vajdaság	47 410	azaz	14,57%
Szlovénia	63 070	azaz	19,38%
Bosznia-Hercegovina	22 550	azaz	6,93%
Macedónia	23 280	azaz	7,15%
Crna Gora	5 538	azaz	1,70%
Összesen	375 416		

Összegezésként a kivándorlók területenkénti megoszlásáról az alábbiakat mondhatjuk: Horvátország volt a legjelentősebb kivándorlási terület, ahonnan mindig is nagy számban költöztek ki. Ez volt a helyzet az Osztrák—Magyar Monarchia idején, amelyben Horvátország bizonyos autonómiát élvezett, ugyanez a két háború között, sőt a második világháború után is. Mindez a nagy kiterjedésű megművelhetetlen területek túlnépesedésének következménye volt. Ilyenek a karsztvidékek, a tengermellék, a szigetek, Lika, Krbava, Kordun, Banija, Zagorje stb. vidéke. Ide kell sorolnunk még Dalmáciát is számtalan szigetével. Ezeken a területeken elég kicsi a megélhetési lehetőség, ezért az újonnan bevándorolt lakosság túlnépesedést okozott. Még a szocialista társadalomépítés időszakában is — amikor az említett területek gazdaságát ipari létesítményekkel fejlesztették, és az úthálózat kiépítésével bekapcsolták a turistaforgalomba — folytatódott a kivándorlás. A kivándorlást most nem a pénzszűke és az élelmiszerhiány idézi elő, hanem inkább a jobb élet és a nagyobb gazdasági lehetőségek utáni vágy.

Horvátország jelenlegi területéről a két háború között 128 028 sze-

mély, illetve az ország kivándorlóinak 39,34 százaléka vándorolt ki. Háromnegyed részük az Egyesült Államokba, Argentínába és Chilébe, egynegyedük pedig Csehszlovákiába, Ausztriába és Németországba ment.

A kivándorlók számát illetően Szlovénia a második helyen következik 63 070 fővel. A Jugoszláv kivándorlóknak ez 19,4 százaléka. Kétharmaduk az európai országokban, egyharmaduk pedig a tengerentúlon keresett magának megélhetést. Legtöbben Franciaországban, majd Ausztriában és Németországban, valamivel kevesebben az Egyesült Államokban, Kanadában és Argentínában, legkevesebben pedig Uruguayban telepedtek le.

A szlovén kivándorlók nagy többségét gazdasági okok motiválták. A férfiak, sőt a nők többsége is arra számított, hogy meghatározott idő elteltével hazatér, ezért házaikat, tulajdonukat — ha volt — a szüleikre, vagy közel rokonaikra bízták. A kisebb-nagyobb völgykatlanokon és folyóvölgyeken kívül nem sok megművelésre alkalmas terület állt rendelkezésükre, megélhetésüket még a bánya- és gyáripari létesítmények sem tudták biztosítani. Ezért Jugoszláviának ezekről a területeiről is folyamatosan emigráltak.

Vajdaság a kivándorlás intenzitása szempontjából a harmadik helyen következett. Ez a termékeny és gazdag vidék is agrártúlnépesedéssel küszködött. Általában mindig a túlnépesedés vezetett a tömeges kivándorláshoz. Habár Vajdaság éppen elég élelmiszert termelt és állandóan nagy nyereségre tett szert, lakosságának egy része külföldi munkára kényszerült.

A gazdasági okok mellett egyéb mozzanatok is közrejátszottak Vajdaság lakosságának a kivándorlásában. Elsősorban a meggazdagodási vágy. Nagyszámú kivándorló rendelkezett földtulajdonnal és itthon is megvoltak az életfeltételeik. A birtokszerzés vágya hajtotta őket az olcsóbb föld után, az hogy másutt megkétszerezhették, háromszorozhatták birtokukat. A harmadik ok tisztán politikai. A Monarchia összeomlása után a vajdasági németek és magyarok egy része Magyarországra és Németországba, de legnagyobb része Amerikába költözött. A második világháború előtt a zsidók egy csoportja kivándorolt Kanadába és Izraelbe.

Ezeket a népmozgásokat nagyban megkönnyítette, hogy a Vajdaság területéről már korábban kivándoroltak — a rokonság, az ismerősök — készítették elő az újak fogadtatását. A Vajdaságból Amerikába való kivándorlás az 1903 és 1907 közötti időszakban — különösen Bánátban — öltött óriási méreteket, amikor több mint százezren hagyták el ezt a vidéket. A kivándorlás a háború után is folytatódott, de jóval, kisebb ütemben. Csökkenésére részben a háború után létrejött Szerb—Horvát—Szlovén Királyság belső viszonyai és az emigránsokat befogadó országok létszámkorlátozó intézkedései is kihatottak.

Vajdaságból 47 410-en mentek ki, ami az összes jugoszláv kivándorló 14,57 százalékát teszi ki. Körülbelül 43 ezren a tengerentúli országokat, Argentínát, Kanadát, Brazíliát, az Egyesült Államokat választották és csak 4410-en az európai államokat.

35 540 kivándorlóval, az összkivándorlók 10,92 százalékával Szerbia a negyedik helyen áll. Kétharmaduk az európai országokba: Franciaországban, Törökországban, valamivel kevesebben Albániában, Romániában és Bulgáriában telepedett meg. Egyharmaduk a tengerentúli országokba költözött.

Sokan mentek ki Macedóniából is. Ez a kivándorlási terület a vándormunkások hazája volt. 23 280 fővel, azaz 7,15 százalékkal az országban az ötödik helyet foglalta el. Legtöbben Törökországba, Görögországba, Albániába és Romániába mentek, a tengerentúli országokba jóval kevesebben.

Bosznia-Hercegovinát 22 550 személy, vagyis az összkivándorlók 6,93 százaléka hagyta el. Valamivel több mint fele Franciaországot és Belgiumot, a többi a tengerentúli országokat választotta.

Crna Gorából 5538-an — a jugoszláv emigránsok 1,70 százaléka — vándorolt ki elsősorban a tengerentúli, másodsorban pedig az európai országokba (Albániába, Törökországba, Romániába és Görögországba).

A TENGERENTÚLI ORSZÁGOKBÓL HAZATÉRŐK

A két világháború közti időszak migrációjának részét képezi a visszavándorlás is. Statisztikánk nem tanúsított mindig megfelelő érdeklődést a visszavándorlás folyamata iránt, ezért adatai rendkívül gyérek és nem teljesek. Így például a tengerentúli országokból hazatérőkről sokkal több a számszerű adat mint az európai országokból hazatelepülőkről. A tengerentúlról visszavándorlókról csak 1918-tól 1937-ig vannak adataink, az Európából visszatérőkről pedig csak néhány év feljegyzései állnak rendelkezésünkre. Az utóbbiakról még az 1918 és 1937 közötti általános adatokat sem tudtuk beszerezni. Az adatok hiányossága miatt majdhogy lehetetlen volt feldolgozni az európai országokból való visszatelepülés folyamatát.

Ezek az adatok azért nem teljesek, mert: 1. gyengén ellenőrizték a visszavándorlást, 2. az európai országok közelsége miatt gyakori ki- és visszavándorlás nem okozott különösebb gondot, 3. a migrációt nemzetközi szerződések is megkönnyítették (a saintgermain-i, a trianoni stb.), 4. az európai országok vonzóbbak voltak a vándormunkások számára, akik még ugyanabban az évben visszatértek Jugoszláviába.

A tengerentúli országok nagyon sok hazánkfia számára engedélyezték

a hazatérést. 1918-tól 1937-ig összesen 110 840-en, illetve évente átlagosan 6158 személy költözött vissza. Az évek egymásutánját követve kitűnik, hogy a hazatérők száma közvetlenül a háború utáni években (1918—1923) volt a legnagyobb, amikor összesen 43 148-an, évi átlagban számítva pedig 7200-an tértek vissza. Az 1929-ig terjedő időszakban átlagosan öt-hatezren vándoroltak vissza évente. 1930-ban körülbelül hétezren, 1931-ben körülbelül nyolcezren érkeztek. 1932-ben hatezerre, később 3400-ra, majd 2300-ra és végül kétezer alá csökkent a számuk.

Ezeket az ingadozásokat gazdasági és társadalmi tényezők váltották ki. A tömeges visszavándorlás legfontosabb indítóokai közt kell megemlítenünk a hazánkból elszármazottak hazatérési vágyát. Hazájuk a világháború után egészen megváltozott, amióta a tengerentúli országokba kivándoroltak, egészen más arcot öltött. Az első világháború befejeztével megalakult a szerbek, a horvátok, a szlovének és a többi nép nagy és egységes állama, amelyben szabadabban fejlődött az élet, és viszonylag megfelelőek voltak a feltételek a kivándorlók hazatéréséhez.

A hazatérők nagy számát alkották többek között az amerikai hadseregben szolgáló és az európai frontokon bevetett jugoszlávok. A háború befejeztével nem telepedtek le az USA-ban, hanem visszatértek szülőföldjükre. A világháború utáni években valószínűleg ezért volt olyan nagy az USA-ból visszatelepülők száma (43 148-ból körülbelül 38 000). 1929 és 1932 között a visszatérők száma valószínűleg azért növekedett meg, mert a gazdasági válság az Egyesült Államokra és számos agrárjellegű országra Argentínára, Kanadára is kihatott, amelyekben honfitársaink mezőgazdasági munkásként dolgoztak.

Ahonnan visszavándoroltak. Mint várható volt, legtöbben az USA-ból, majd Argentínából, utána Kanadából, lényegesen kevesebben pedig Brazíliából és Uruguayból érkeztek. Ezek azok az országok, ahova jugoszlávok a legszívesebben mentek az első világháború előtti időszakban, de utána is. A visszatérők háromnegyed része az USA-ból, körülbelül 13 százaléka Argentínából, majd 8 százaléka Kanadából, 3 százaléka Brazíliából érkezett stb. A többi országból — Uruguayból, Új-Zélandból, Chiléből, Ausztráliából, Dél-Afrikából — jóval kevesebben jöttek, mert a jugoszlávok kivándorlása idején oda eleve kevesebben mentek.

A visszafogadó területek. Az Észak- és Dél-Amerikából, valamint a többi tengerentúli országokból hazatérők többnyire arra a vidékre tértek vissza, ahol hozzátartozóik maradtak, ahonnan kivándoroltak. A korábbiakban már hangsúlyoztuk, hogy milyen nehéz meghatározni a visszavándorlók számát köztársaságonként, tartományonként: főleg azért mert a két világháború közötti időszakban két különböző közigazgatási felosztás követte egymást. Mielőtt még kitérnénk a visszavándorlás folyamatának a régi területi felosztások szerinti ismertetésére, el kell mon-

5. táblázat

Tengerentúlról hazatérők (1918-tól 1937-ig)

Honnan?	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1918—1922	Összesen 1918—1937	%
USA	1262	926	840	1064	1500	3265	3427	3887	3620	3702	4259	3950	4329	4646	1783	37723	80183	72,34
Argentína	565	388	429	564	948	1078	2114	1626	1004	673	575	176	533	340	122	2675	14340	12,91
Kanada	395	372	407	410	589	1057	1265	1115	738	673	418	253	105	130	31	543	8547	7,71
Brazília	27	23	32	40	25	179	377	424	259	472	309	529	622	78	4	31	3431	3,10
Uruguay	16	10	42	85	130	121	323	177	73	135	41	18	5	5	—	—	1181	1,07
Új-Zéland	7	7	11	15	26	59	89	68	75	36	32	14	14	15	14	56	538	0,49
Chile	22	30	14	16	29	50	166	56	11	7	19	22	4	4	4	16	470	0,42
A többi latin-amerikai ország	13	9	10	23	16	35	62	52	31	35	22	19	14	17	1	—	359	0,32
Ausztrália	24	53	41	39	88	133	231	199	127	89	67	40	48	7	20	104	1310	1,18
Dél-Afrika	11	2	13	21	17	17	29	3	3	3	5	—	—	1	—	—	125	0,11
A világ többi országa	120	41	48	32	17	37	6	—	6	2	6	33	16	1	2	19	386	0,35
Összesen	2462	1861	1887	2309	3385	6031	8089	7607	5992	5827	5735	5554	5691	5244	1981	41167	110840	100,00
%	2,22	1,68	1,70	2,08	3,05	5,44	7,30	6,86	5,41	5,26	5,19	5,01	5,13	4,73	1,79	37,14	100,00	

Irod: Statistički godišnjak 1938—39, Belgrád, 160. old.

danunk, hogy az 1918—1923-as időszakból csak összesített adatokkal rendelkezünk, az 1923-tól 1929-ig terjedő időszak adatai viszont az egyes közigazgatási egységekre vonatkoznak. A háború befejeztétől számított hat év folyamán Jugoszlávia 33 648 visszatelepülőt fogadott. Ezek nagyrésze, mintegy 36 százaléka, Horvátországban (Szlavóniával együtt), valamivel több mint 21,5 százaléka Vajdaságban, 12,5 százaléka Dalmáciában 12 százaléka Szerbiában, s ugyanannyi Szlovéniában, 3—3 százaléka pedig Bosznia-Hercegovinában és Crna Gorában telepedett meg. Ha Horvátország adataihoz Szlavónia mellett még hozzávesszük Dalmáciáét is, akkor kiderül, hogy területére az összes visszavándorló 48,5 százaléka tért vissza 1924 és 1929 között.

A Bánságok idején (1930—1937) legtöbb hazatérőt a Dunai, majd a Primorjei, a Drávai, őket követően a Vardari, a Szávai, a Zetai és végül legkevesebbet a Vrbasi, a Drinai, a Moravai Bánság és Belgrád fogadott. Ebben az időszakban 33 631-en 17 személlyel kevesebben tértek vissza, mint a megelőzőben. A Dunai Bánságban a visszatérők 17,17 százaléka, a Primorjeiben 14,30 százaléka, a Drávaiban 10,99 százaléka, a Vardariban 8,01 százaléka, a Szávaiban 6,40 százaléka, a Zetaiban 3,88 százaléka, a Vrbasiban 1,16 százaléka, a Drinaiban 0,98 százaléka, a Moravaiban 0,66 százaléka, Belgrádban 0,84 százaléka telepedett le.

A hazatérők nem és életkor szerinti megoszlása. Az 1924—37 között hazatelepült 67 279 személy 80,5 százaléka férfi, 19,5 százaléka pedig nő volt. A napisajtó, a szaklapok és folyóiratok állandóan azt hangsúlyozták, hogy a hazatérők az idősebb korosztályokhoz tartoztak, és hogy elsősorban betegség és munkaképtelenség miatt jöttek haza. A nemek és a korcsoportok megoszlásából viszont kitűnik, hogy a visszatérők nagy többsége — majdnem 57 százaléka — 31 és 50 év közötti, 24 százaléka 18 és 30 közötti volt. Az 50 éven felüliek 9,54 százalékot, a 18 évnél fiatalabbak 9,53 százalékot tettek ki. Ha a két középső, legmunkaképesebb csoportot összevonjuk kiderül, hogy a hazatelepülők 81 százalékát, illetve több mint négyötödét képezték.

A nemi összetételt korcsoportok szerint vizsgálva az alábbiakat állapíthatjuk meg:

1. A hazatérők 9,53 százaléka (6451 személy) a tizennyolc éven aluliak csoportjába tartozott. Közülük 3558 férfi (a visszavándorló férfiak 6,53 százaléka) és 2893 nő (a visszavándorló nők 21,93 százaléka) volt. A férfiak és a nők száma közti lényegtelen különbség ennél a korcsoportnál természetes jelenség. A nők száma azért közelíti meg a férfiakét,

mert ebben az esetben a legfiatalabb családtagokról van szó. A biológiai egyensúly törvényszerűségei szerint a leány- és fiúgyermekek száma nagyjából azonos.

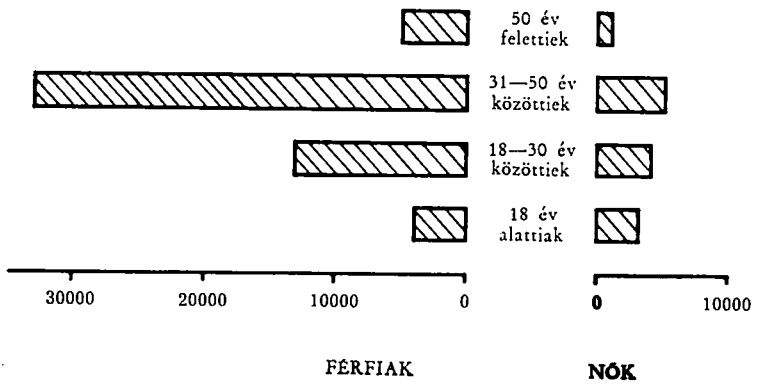

2. Melléklet — A tengerentúlról 1924—37 között visszavándoroltak nem és életkor szerinti megoszlása

2. A hazatérők második csoportjába a 18 és 30 év közöttiek tartoztak. Összesen 16 265 személy, illetve a visszatelepülők 24,03 százaléka. Közülük 12 507 férfi (a visszatelepülő férfiak 22,95 százaléka), és 3758 nő (a visszatelepülő nők 28,49 százaléka) volt. Rendkívül jellemző, hogy ebben a csoportban viszonylag — a százalékarányt összehasonlítva — sokkal több a nő, mint a férfi. Elsősorban szociális, családi és gazdasági okai voltak, hogy a nők hamarabb szánták rá magukat a visszatérésre. Ezeknek többsége házastársi viszonyban volt, és igyekezett minél hamarább visszatérni a családjához. Nagyon sokan azért jöttek vissza külföldről, mert megvalósították kitűzött céljukat, mások viszont éppen azért, mert nem sikerült elérniük amit akartak. Véleményünk szerint a családi viszonyok hatottak legerősebben visszatérésükre.

3. A visszatérők harmadik csoportjába a 31—50 év közöttiek tartoztak legtöbben, szám szerint 38 517-en, azaz az 1924 és 1937 között hazatérők 56,90 százaléka. Nemek szerint ez a csoport 33 180 férfira (a hazatelepülő férfiak 60,88 százaléka) és 5337 nőre (a hazatelepülő nők

40,46 százaléka) oszlott. Már első pillantásra kitűnik, hogy a férfiak száma jóval nagyobb az átlagosnál.

Felmerül a kérdés, hogy hány férjezett nő, és hány hajadon volt a tengerentúli országokban. Erre nem adhatunk pontos választ, hisz a statisztikai kimutatások nem foglalkoztak a visszatérők családi állapotával. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy átlagosan minden visszatelepülő családnak volt egy gyereke, akkor a 18 éven aluliak 6451 fős csoportja valószínűleg majdnem ugyanilyen számú házastársat feltételez. Ezek szerint a 9095 nő legalább kétharmada házastársi viszonyban lehetett. Ezekkel a vizsgálódásokkal be kell érnünk, mert más következtetésekre aligha juthatnánk.

4. A negyedik csoportba az 50 éven felüliek tartoztak. 6459-es létszámmal a visszatérők 9,54 százalékát képezték. Közülük 5255 férfi (a hazatérő férfiak 9,64 százaléka) és 1204 nő (a hazatérő nők 9,13 százaléka) volt. A nemek részaránya szempontjából ez a csoport volt a legkiegyensúlyozottabb, mert százalék szerint ugyanannyi férfi és nő tért vissza.

A hazatérők foglalkozás szerinti megoszlása. A foglalkozás szerinti összetételre csak az 1924-től 1937-ig terjedő időszakból vannak adataink. A Jugoszláviába visszavándorló 67 692 személy többsége munkaképes volt. Az eltartottak száma alig haladta meg a 10 százalékot.

A visszatérőket foglalkozás szerint négy csoportba sorolták:

1. a szakképzetlen munkások,
2. a szakmunkások,
3. a földművesek és
4. a szabad foglalkozásúak csoportjába.

A szakképesítés nélküliek közé tartoztak legtöbben, 27 212-en (40,20 százalék). Évről évre nagyjából azonos számban tértek haza, kivételes növekedést csak az 1924—32-es időszak mutat. A későbbiek során számuk évi néhány százra csökkent.

Második helyen a szakmunkások következnek. Számuk az előző csoporténál jóval kevesebb: csak 17 194, azaz a visszavándorlók 25,40 százaléka. A tengerentúli országokba kivándorló szakmunkások adataival összevetve mégis túl nagynak tűnik. Ebbe a csoportba nemcsak a gyáripari, hanem a kisipari, kereskedelmi, építőipari szakmunkások stb. is beletartoztak. Szembetűnő, hogy mindössze egytizedük volt nő, holott legalább kéttizedet kellett volna, hogy kitegyen a számuk.

A szakképzett munkások többsége az ipari országokból érkezett, ahol szakmát tanultak és szakképesítést szereztek. Ott sajátították el a szaktudást, amire az egyes foglalkozásokhoz szükségük volt. Legnagyobb számban 1927 és 1932 között, a gazdasági világválság éveiben érkeztek.

Átlagosan évente 1300—2700 szakember tért vissza. 1933-tól évi 400—600-ra csökkent a számuk.

Nagyságrend szerint a földművesek csoportja következett. Többségükben a latin-amerikai országokból érkeztek, ahol a mezőgazdaságban dolgoztak. Hazatérésük után is földműveléssel foglalkoztak. 15 126 fős létszámuk a visszatérők 22,35 százalékát tette ki.

A szabadfoglalkozásúak száma volt a legkisebb, mindössze 1332-en tartoztak ebbe a csoportba, amely a visszatérők 1,97 százalékát képezte.

Még csak az eltartott személyek csoportjának elemzése maradt hátra. 6828 fős létszámmal a hazatérők 10,10 százalékát tették ki. Ezek többnyire 18 éven aluli iskoláskorúak, anyák, háziasszonyok és öregek voltak, akik még vagy már alkalmatlanok voltak munkára. Ebben a csoportban majdnem azonos számú férfi (3577 fő) és nő (3251 fő) tartozott. Százalékban kifejezve 24,64 százalék nő és 6,56 százalék férfi (az összes visszavándorló nő, illetve férfi közül). Az eltartott személyek ilyen kis száma bizonyítja, hogy a családok összetétele megközelítőleg olyan maradt mint Jugoszláviából való kivándorlásuk időpontjában. Az eltartásra szorulók mindig ballasztot képeztek a vándormunkások számára, akiket szívesebben hagytak otthon, mint vittek magukkal az ismeretlen országokba, a bizonytalanságba. Ezt olvashatjuk ki a hazaköltözők adataiból is, akik külföldi tartózkodásuk idején csak ritkán alapítottak családot. Erre általában csak hazatérésük után került sor.

*

Joggal alakulhat ki a benyomás, hogy kiegészítésre szorul ez a Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek külső migrációját bemutató írás. Az európai országokból visszatérőkkel ugyanis nem foglalkoztunk. Vannak ugyan róluk adataink, de azok annyira hiányosak, hogy felhasználásukkal aligha adhatnánk a helyzetről megfelelő képet. Éppen ezek a hiányzó adatok teszik lehetetlenné, hogy elkészítsük Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek a két háború közötti migrációs egyenlegét, ami mindenképpen nagy kár. E sorok írója tudatában volt ezeknek a hiányosságoknak. Annak, hogy objektív nehézségek akadályozzák munkája véghezvitelében. Ennek ellenére a feldolgozott adatok alapján néhány alapvető következtetésre juthatunk:

1. Jugoszlávia népei a két háború között — akárcsak napjainkban — nem pusztán a munkalehetőség és a jobb megélhetés, hanem gyakran spekulatív okok miatt mentek külföldre.

2. Nagyrészt meghatározott ideig tartózkodtak külföldön, és munkaképesen tértek vissza, bár kisebb számban mint amennyien kimentek.

3. Az európai országokat járó vándormunkások — akár a mostani

vendégmunkások — gyakrabban tértek vissza. A tengerentúli országokból kevesebben költöztek haza mint a mostaniak. Ez egyszerűen az európai országok közelségével, illetve a tengerentúliak messzeségével magyarázható.

4. Bár nem állt módunkban kiszámolni, mégis megállapíthatjuk, hogy külső migrációnk egyenlege negatív volt, de mégsem olyannyira mint azt feltételeztük, hisz a kivándorlók jelentős része visszatért.

Fordította *Garai László*

Irodalom

Statistički godišnjak za godine 1929—1937, kilenc kötet. A két utolsóból merítettük az adatok nagyrészét.

Jegyzetek

[1] A Horvát Szocialista Köztársaság területének (az isztriai rész nélkül) felelt meg körülbelül Horvátország, Szlavónia és Dalmácia, illetve a Szávai Bánság és a Primorjei Bánság fele.

A Szlovén Szocialista Köztársaság területével (az isztriai rész nélkül) azonos volt Szlovénia, illetve a Drávai Bánság.

A Macedón Szövetségi Köztársaság területe Szerbiának egynegyed része, illetve a Vardári Bánságnak kétharmada volt.

Bosznia-Hercegovina Szocialista Köztársaság területének Bosznia-Hercegovina, illetve a Vrbasi Bánság, a Drinai és a Primorjei fele, valamint a Zetai Bánság negyed része felelt meg.

Crna Gora Szocialista Köztársaság területével azonos volt Crna Gora, illetve a Zetai Bánság.

A Szerb Szocialista Köztársaság területének felelt meg Szerbia háromnegyed része, illetve a Moravai Bánság, a Vardari egyharmada, a Zetai egynegyede, a Drinai fele, a Dunai Bánság egyharmada és Belgrád területe.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területével azonos volt a baranyai háromszög nélküli Vajdaság, illetve a Dunai Bánság kétharmada.

Rezime

Spoljne migracije naroda Jugoslavije između dva rata

Jugoslovenska statistika prije rata u devet tomova svojih Godišnjaka dostavlja dosta podataka o spoljnim migracijama našeg stanovništva između dva rata. Premda ovi podaci nijesu sistematizovani i kompletni, ipak nešto malo kazuju. Rezultati ovih istraživanja su objavljeni u sledećoj studiji.

Autor ovog članka je podijelio migracije i emigracije u Evropske zemlje, ove u vanevropske zemlje i doseljavanja iz vanevropskih zemalja u Jugoslaviju. Podaci o doseljavanjima porijeklom iz evropskih zemalja nijesu tako dobro obrađeni, nedovoljno su kompletni čak da bi se i najprostije objasnili.

U svim poglavljima su date učestalosti emigracija i migracija, uzroci postojanja kretanja stanovništva, doseljeničkih zemalja i njihovih emigracija, zatim struktura pola i starosti doseljenika, njihova profesionalna struktura i njihovo socijalno i porodično stanje. Na žalost, ovi podaci nijesu dati u statistici za emigrante u vanevropske zemlje.

Sinoptička tabela 1. Broj emigranata od 1927. do 1937.
Sinoptička tabela 2. Imigrantske Evropske zemlje sa brojem doseljenja od 1927. do 1937.
Sinoptička tabela 3. Broj emigranata u vanevropske zemlje od 1918. do 1937.
Sinoptička tabela 4. Vanevropske doseljeničke zemlje sa brojem doseljenika od 1919. do 1937.
Prilog 1. Struktura pola i starosti emigranata u vanevropske zemlje od 1923. do 1937.
Sinoptička tabela 5. Povratnici u domovinu iz vanevropskih zemalja u godinama povratka.
Prilog 2. Struktura pola i starosti povratnika iz vanevropskih zemalja.
Sinoptička tabela 6. Zanimanja doseljenika koji se vraćaju iz vanevropskih zemalja u domovinu u godini povratka.
Sinoptička tabela 7. Povratnici iz vanevropskih zemalja prije ove godine.
Sinoptička tabela 8. Povratnici iz vanevropskih zemalja u banovine i regione i godine njihovog povratka.

Résumé

Migrations extèrieures des peuples de la Yougoslavie dans l'entre-deux-guerres

La statistique yougoslave d'avant-guerre a dans les neuf tomes de son Annuaire communiqué assez de nonnées sur les migratoins extérieures de nos citoyens dans l'entre-deux-guerres. Bein que ces données ne soient systématisées ni complètes, on en peut pourtant tirer quelque peu. Les résultats de cette recherche sont publiés dans la présente étude.

L'auteur du présent article a divisé les migrations en émigrations dans les pays d'Europe, en celles dans les pays hors d'Europe et en immigrations en

Yougoslavie des pays hors d'Europe. Les immigrations provenant des pays d'Europe n'y sont pas élaborées étant donné que les données en sont complétement insuffisantes même pour un des plus simples comptes-rendus.

Dans tous les chapitres sont données les fréquences d'émigration et d'immigration, les causes de mise en mouvement de la population, les pays d'immigration et ceux d'émigration, puis la structure de sexe et d'âge des migrants, leur structure professionelle et leurs conditions sociales et familiales. Malheureusement, ces éléments ne sont donnés par la statistique que pour les émigrants dans les pays hors d'Europe.

Tableau synoptique 1. — Nombre d'émigrants de 1927 à 1937.
Tableau synoptique 2. — Les pays d'immigration d'Europe avec le nombre des immigrés de 1927 à 1937.
Tableau synoptique 3. — Nombre des émigrés dans les pys hors d'Europe de 1918 à 1937.
Tableau synoptique 4. — Les pays d'immigration hors d'Europe avec le nombre des immigrés de 1919 à 1937.
Annexe 1. — Structure de sexe et d'âge des émigrés dans les pays hors d'Europe de 1923 à 1937.
Tableau synoptique 5. — Rapatriés des pays hors d'Europe par années de rapatriement.
Annexe 2. — Structure de sexe et d'âge des rapatriés des pays hors d'Europe.
Tableau synoptique 6 .— La profession des immigrés qui rentrent des pays hors d'Europe dans la patrie, par année de retour.
Tableau synoptique 7. — Rapatriés des pays hors d'Europe d'après leur âge.